

JAN BENDA - ČESKÁ VIZE

(*1950) architekt, Šanghaj (Čína)

zveřejněno v Kavárně iDNES.cz v pátek 30. října 2009

Leonardo DaVinci zastával názor, že „...pokud se umění týče, lidé se dělí do tří skupin: ti, kteří vidí, ti, kteří vidí, když se jim ukáže, a ti, kteří nevidí“.¹ Přičemž „vidět“ je zde míněno jako vidění pod povrch věcí, vidění smyslu, vidět víc než jen barvy na plátně a tahy štětcem. Jedná se o porozumění myšlenkovému konceptu ve smyslu Gillese Deleuze, porozumění věcem v jejich souvislostech napříč třemi různými typy ideového chápání světa – filosofického, vědeckého a uměleckého. Existují tak tři různé způsoby vidění světa kolem nás, tři obrazy, které teprve při svém překrytí dávají obraz bohatší, barevnější a úplnější, než když se díváme na každý zvlášť. Při úvahách o vizi pro českou společnost se takovému přemýšlení nevyhneme. Zatímco otázka po vizi se obrací k budoucnosti, otázka tážající se po deseti nejdůležitějších hodnotách, ze kterých by se dala tato vize formulovat, se principiálně obrací k minulosti. Obrací se pouze k těm hodnotám, které už známe, které jsme schopni pojmenovat, definovat, přijmout, kterým jsme schopni porozumět v rámci našeho etického kódu a zkušenosti. Je důležité si uvědomit, že zde nestačí jen naše schopnost si představovat budoucnost jako nápravu současné nedostatečnosti, ale formulovat nový koncept otevírající pro určité teritorium nové souvislosti a nové možnosti. Jak tedy do této vize zahrnout hodnoty, které se objeví jako zásadní a klíčové teprve v budoucnu?

Jistě jsou hodnoty, o kterých netřeba diskutovat, lidská důstojnost a mnohé, mnohé další. Ale to jsou hodnoty trvalé a platné v každé době a společnosti a jsou spíše součástí jejího morálního kodexu než čehokoli jiného. Pokud bychom chtěli hledat budoucí hodnoty v rámci našeho hmotného světa, obávám se, že tudy cesta také nevede, protože ...“*Architektura pochází z obce – nikoli naopak*”, jak říká Jindřich Chaloupecký. Hledat tedy konkrétní uspořádání světa budoucích let a následně spekulativně odvozovat jeho realitu mi připadá nejen neseřízní, ale i zbytečné.

Pokud se podíváme do minulosti, české teritorium mělo celou řadu panovníků a státníků s opravdovou vizí. Mezi ty nejdůležitější vedle TGM jistě patřil císař Karel IV., který nebudoval stověžatou matičku Prahu, ale hlavní město 14. století. Pro něj Čechy a Morava nebyly země zaslíbené, ale území, která mají pro Evropu strategickou pozici v Evropě. Věděl, že pokud chce hrát v tehdejší světě vedoucí politickou úlohu, tak jeho moc, stejně jako jeho sídelní město, musí být celou Evropou viditelné. Pokud chce aktivně zasáhnout do válkami zmítané Evropy, musí být napojen na Vatikán, musí mít úřad arcibiskupa a jemu postavit odpovídající dům – musí postavit chrám zdaleka viditelný – vysoký a na kopci. Musí vyřešit dopravu (mosty a silnice), vyřešit bytovou krizi a založit Nové Město pražské. Věděl, že politická moc je spojena s mocí hospodářskou, a tak založil velká tržiště, založil univerzitu a udělal mnoho dalších počinů. Pokud to mohu dnes posoudit, jedna událost následovala druhou. Jsou to právě události, které jsou pro Karlovu dobu podstatné, nejen architektura jeho staveb. Je třeba si uvědomit, že vedle úřadu panovníka zastával Karel IV. také funkci „developer“ evropského formátu.

První, na co je třeba se zde ptát, je smysl vize. Co má přinést a komu má sloužit. Zda má sloužit k ujasnění si vlastní situace, zda má být inspirací pro ty, kteří vidí, když se jim ukáže, anebo zda má být vize podkladem k definování politického programu pro ty, kteří jsou schopni ji akceptovat a realizovat; zda má být předobrazem stopy, kterou chce naše společnost po sobě a své době zanechat. A nebo jsou zde ještě další důvody?

Setkáváte-li se podobně jako já denně s lidmi ze vzdálených zemí z celého světa - např. z Asie a nebo Austrálie, ti stále vidí Evropu jen jako skupinu několika málo velkých států – Německa, Francie, Anglie a Itálie. Ostatní země jsou pro ně více méně jen jejich málo zřetelným a špatně rozeznatelným pozadím. Identita Evropy je v tomto případě zaměňována s identitou několika málo zemí. Na druhou stranu pokud se my Evropani někde sejdem, ať už jsme odkudkoli, tak zjišťujeme, že nás spojuje něco víc, než jen místo původu. Přes velkou jazykovou, kulturní a historickou diversitu v sobě nosíme společné myšlenkové povědomí, které má svůj prapůvod snad někde v Řecku a celkovém evropském historickém vývoji. To nám umožňuje vzájemné porozumění bez toho, aniž bychom mluvili stejným jazykem. Máme

společnou řeč bez ohledu na svou mateřštinu. Toto společné kulturní povědomí je také jednou z vekých hodnot Evropy.

Domnívám se, že pokud má Evropská unie opravdu fungovat jako rovnocenné společenství Evropanů, je třeba ustavit novou společnou identitu, kde oslovení Evropan v sobě bude zahrnovat všechny ty, kteří v ní našli svůj domov, bez ohledu na to, zda žijí ve Španělsku, Francii nebo v Čechách. Co je podstatné, je identita jednotlivých teritorií nebo států, nikoli identita jednotlivých národů. Domnívám se, že identita etnická v rámci Evropské unie ztrácí postupně svůj původní smysl, protože není nadále schopná vytvoření elementů další evropské integrace. A pokud se české vize týká, měla by přispět k formování identity nikoli českého a moravského národa, ale **národa evropského**.

Domnívám se, že úvaha o vizi České republiky by neměla sloužit ničemu jinému než k **vytvoření a definování nové identity našeho území v rámci Evropy**. Měli bychom si uvědomit, v jaké situaci a v jakých souvislostech by se Česká republika měla v určitém časovém horizontu jako teritorium nacházet. Je třeba definovat, jakou roli by Česko mělo hrát v rámci Evropy a světa. Zda má být i nadále zemí s krásnými historickými památkami zajímavými převážně pro turisty, nebo zda má být územím, jehož obyvatelé stejně jako politikové jsou ve světě bráni s respektem. Myslím, že je podstatné, aby se Česká republika stala plnohodnotným partnerem Evropské unie nikoli pouze formálně, ale fakticky. Je třeba se rozhodnout, zda chce Česko vykročit ze stínu provincialismu, kam se uchýlilo po roce 1948, zda se chce - podobně jako v minulosti - opět dostat do centra pozornosti evropského dění, nebo žít sice poklidný ale málo zajímavý život. Být součástí svobodné a demokratické Evropy, participovat aktivně na jejím vývoji a formování neznamena jen čerpání evropských fondů, ale znamená to také do Evropy něco přinášet. Znamená to vzít na sebe zodpovědnost nejen za problémy týkající se České republiky, ale také za problémy přesahující její teritorium. Vzít na sebe úlohu, kterou je Česko v rámci Evropy schopné zvládnout a poctivě plnit. Nemělo by jít jen o to, co my od Evropy chceme, ale co my můžeme pro Evropu udělat.

Dosavadní zkušenost z existence Evropské unie nám naznačuje, že identitu českého teritoria za nás nikdo nevyřeší a že je pouze a pouze na nás, jakou podobu postupně dostane. Že musíme aktivně situace k ustavení vlastní identity cílevědomě vytvářet. Je nutné uvažovat o ustavení nových a dnes možná netušených možností nikoli pouze na základě hodnot, ale na základě příležitostí, které si lidé této země sami vytvoří. Mnohé z těchto příležitostí je nutné zakládat na možnostech, které teprve vzniknou a o kterých dnes nic ani netušíme. Je tedy nutné uvažovat v alternativách vývoje spíše než formulovat konkrétní představu, jak by měl výsledný obraz vypadat. Je třeba vytvářet podmínky pro naplnění vize, jejíž obrysy ještě nejsou příliš zřetelné.

Jednou z možností, která se tu v souvislosti s novou vizí pro české teritorium nabízí, je vytvoření instituce Evropské knihovny na českém území. O jejím smyslu je možné se podrobněji dočíst v mém textu „Knihovna evropských národů“. Pokud je tu nějaká naděje na realizaci takové vize, je nezbytné, aby se dostala do centra přirozené gravitace lidí – tedy do Prahy. Nejde pouze o literární centrum tedy knihovnu s celým moderním zázemím, jde o synergii mnoha a mnoha dalších faktorů, jejichž součinnost posune pouhou knihovnu do pozice klíčové evropské instituce. A protože se domnívám, že je podstatný rozdíl mezi vizí a iluzí, je nutné neztrácet ve jménu upřímné snahy a lokálního patriotismu ze zřetele realitu našeho světa. Vize v našem případě by neměla být snem, ale realitou.

V textu „Die Weltliteratur“ Milan Kundera říká: „...co odlišuje malý národ od velkého, není fyzický rozměr jeho teritoria, ani počet obyvatel, ale skutečnost, že pro malé národy není jejich historie a kultura samozřejmou součástí jejich existence“.² Chceme tedy nadále být oním malým národem nebo chceme, aby se Česko opět stalo důležitým a respektovaným místem v Evropě? Jsme schopni akceptovat naši kulturu jako samozřejmou součást naší existence a nebo z ní budeme dělat výlučnou záležitost, přeceňovat průměrné a nedoceňovat výjimečné? Chceme se stát centrem evropské vzdělanosti, centrem gravitace světové inteligence jako tomu bylo například v době Rudolfové? Chceme, aby do Prahy směřovaly špičky kulturního, vědeckého a uměleckého světa? Chceme, aby Praha byla hlavním městem evropské kultury fakticky a trvale, nebo chceme, aby byla pouze cílem turistů, nikoli však obchodníků,

politiků a intelektuálů, protože jim Praha kromě historických památek není schopna nic jiného nabídnout? Co opravdu chceme? Kde chceme být za deset, dvacet či za padesát let?

Pokud si budeme schopni odpovědět na tyto otázky, formulace vize pro české teritorium bude o mnoho snazší. A pokud budeme schopni definovat naši vizi, jistě budeme schopni i říct, co, kde a jak moc je k tomu potřeba vybudovat, co je třeba zajistit, ustavit a udělat, a jistě i budeme schopni spočítat, kolik to bude stát. Pak můžeme i začít uvažovat o tom, kde na to všechno vzít peníze. Pokud budeme umět odpovědět na takovéto otázky, bude i snazší vizi českého teritoria realizovat a její akceptování bude snazší zejména pro ty, „...kteří vidí, když se jim ukáže“.

- 1) www.brainyquote.com/quotes/authors/l/leonardo_da_vinci
- 2) Milan Kundera, *The Curtain*, 2006

KNIHOVNA EVROPSKÝCH NÁRODŮ

Bouřlivá debata okolo návrhu nové Národní knihovny v Praze na Letné se téměř uklidnila. Myslím si, že veřejná diskuse jako taková byla podstatnější než samotná soutěž. Pokud se však vážně zamyslíme nad jejím obsahem, musíme konstatovat, že události kolem soutěže jsou zřejmě pravdivou reflexí povážlivého stavu současné české společnosti. Z rozporuplnosti názorů diskutovaných nad vítězným návrhem arch. Kaplického celkem jednoznačně vyplývá, že si výsledkem soutěže nejsme jisti. Nejsme si jisti, co by pro nás nová budova Národní knihovny mohla znamenat a zda se má opravdu stát symbolem naší doby. A nebo si snad nejsme jisti sami sebou? O čem to doopravdy svědčí?

Po roce 1948 se tehdejší Československo nejen vlastní vinou vyřadilo z evropského dění a jeho provinčnost postupně dosáhla daleko většího rozměru, než jsme byli nebo stále jsme sami sobě ochotni přiznat. Vstup do Evropské unie je jistě pro české teritorium krokem do Evropy, ale je to spíše zaležitost formální než opravdová. Stát se plnohodnotnou součástí Evropy, být zřetelně vidět na evropském horizontu, mít určitou identitu, k tomu nestačí jen křeslo v Evropském parlamentu. Spisovatel Milan Kundera v textu „Die Weltliteratur“ říká, že „...provincialismus je neschopnost nebo odmítání vidět vlastní kulturu na pozadí širšího kontextu“. Dále pak říká: „...co odlišuje malý národ od velkého není fyzický rozměr jeho teritoria, ani počet obyvatel, ale skutečnost, že pro malé národy není jejich historie a kultura samozřejmou součástí jejich existence“.³ Vraťme se však k problému Národní knihovny. Pokud se architektuře nové knihovny upírá právo na její vlastní soudobou existenci a očekává se od ní, že bude stát ve stínu minulosti, že bude domem, který nemá právo zasáhnout do panoramatu Prahy, aby neporušil dominantní postavení chrámu Svatého Víta, můžeme říct, že se jedná o architekturu provinční. Je architekturou společnosti, která stojí mimo jakékoli historické události a souvislosti a která sama sebe vyřazuje z centra pozornosti světového dění. Myslím si, že na co tedy narážíme, je problém české identity v rámci evropského společenství.

Národní knihovna by měla být jednou z nejdůležitějších institucí v zemi a tomu by měla odpovídat i její podoba – architektura samotné knihovny. Je celkem jisté, že jakákoli rekonstrukce 350 let starého Klementina pro účely Národní knihovny či jeho dostavba bude vždy jen dočasným řešením. Se smrtí architekta Kaplického zaniklo i legitimní právo na realizaci jeho návrhu. Domnívám se, že neúspěch realizace Kaplického návrhu je možné vidět v neschopnosti jak politické, tak i profesní a laické veřejnosti přijmout něco nového, něco, co přesahuje hranice uzavřeného teritoria jak fyzicky, tak i myšlenkově. Stojíme tak opět na počátku tohoto problému a podle mého názoru bychom se neměli zabývat jen řešením nedostatku prostor existující Národní knihovny a akceptovat nemožnost barokního domu pojmout moderní knihovnickou technologii, ale měli bychom si uvědomit jedinečnou a zcela výjimečnou příležitost, která se tu nabízí. Mělo by se začít uvažovat o knihovně jako o instituci, která by mohla změnit postavení Prahy a České republiky ve vztahu k Evropě.

Z předchozí úvahy celkem jednoznačně vyplývá, že bychom měli uvažovat o knihovně ne jako o záležitosti čistě lokální, ale nahlédnout na tento problém z poněkud širší perspektivy. Pokud vím, Evropa zatím nemá svou vlastní Evropskou knihovnu, jakýsi ekvivalent Kongresové knihovny ve Washingtonu. Evropa nemá místo, na kterém by se shromažďovala, kategorizovala a evidovala současná a budoucí evropská literatura jakéhokoli druhu. Místo, které by se stalo centrem evropského vědění a vzdělanosti. Místo, které by nabízelo občanům Evropské unie informace jak z oblasti literární vědy, tak ekonomiky a průmyslu, politiky a práva, společenských a přírodních věd, filozofie, techniky, a také místo pro studium zákonů jednotlivých členských zemí Evropské unie, aby dokumenty jako evropská ústava mohly zohledňovat historická, kulturní i politická specifika všech zemí. Soustředily by se zde jak tištěné tak i digitální informace s celým zázemím pro studium, konaly by se zde přednášky, kongresy, výstavy a festivaly, probíhala by výuka jazyků, překladatelské semináře a pod. Kromě digitálního propojení národních knihoven evropských zemí, kromě Evropské digitální knihovny, která už existuje, a kromě vytvoření národních sekcí tištěné literatury, by zde byla oddělení zabývající se studiem vzájemných vztahů kulturních trendů jednotlivých evropských teritorií s vytvářením předpokladů pro vznik a identitu kultury spojené Evropy. A tady se dotýkáme něčeho velmi podstatného – tedy položení základů pro novou identitu Prahy a České republiky v rámci spojené Evropy stejně jako základů pro vytvoření evropské identity založené na kulturní diversitě jejich národů.

Smyslem Evropské knihovny je vznik místa, na kterém by se mohly setkávat evropské národy. Místa, kde by lidé mluvící různými jazyky mohli nalézt společnou řeč. Smyslem takovéto investice by bylo vybudování evropského kulturního a intelektuálního centra, které by mohlo být protipólem Evropskému parlamentu. Místo, ze kterého by mohl zaznívat hlas těch, kteří stojí mimo jakákoli politická seskupení i jiné zájmové skupiny a jejichž hlas se dosud ztrácí v rétorice politických sloganů a frází. Evropská knihovna by se měla stát svobodným fórem svobodných lidí.

Letná by měla být místem svobody, jak požaduje Václav Havel! Bylo by jen logické, aby se díky Evropské knihovně Praha a české teritorium opět stalo nejen územím demokracie a svobodné výměny informací, jak tomu v historii českých zemí několikrát bylo, ale i prostorem ve středu Evropy integrujícím jazykovou i národnostní bohatost evropského společenství. K naplnění vize o Evropské knihovně se Letná přímo nabízí, protože leží nejen v centru Prahy ale i v geografickém centru Evropy. Je to prostor dostatečně velký na to, aby byl schopen pojmout nejen obrovské množství knih, ale také studoven, přednáškových, výstavních a divadelních sálů, restaurací a kaváren. Jistě by sem patřil i tolik potřebný nový koncertní sál hodný interpretace odkazu českých muzikantů, které tato země světu dala. Vedle toho by v těsné návaznosti na knihovnu mohly vzniknout prostory pro organizace a instituce, které by využívaly informačního potenciálu Evropské knihovny a všech jejích aktivit a které by ekonomicky stimulovaly finanční existenci samotné knihovny. Je téměř jisté, že by existence Evropské knihovny měla vliv i na celou řadu dalších českých kulturních, vzdělávacích a společenských organizací a na posílení jejich prestiže, včetně Univerzity Karlovy. Strategie, jak formulovat a realizovat tuto myšlenku, je věcí dalšího vývoje. V jedné verzi je jistě možné uvažovat, že existující sbírky Národní knihovny by se staly základem sbírky o mnoho větší a bohatší knihovny, stejně tak jako budova nové Národní knihovny by se stala základem a první fází Knihovny evropské.

Architektura nové knihovny se může v této době jevit jako osamělá intervence do historického kontextu v panoramatu Prahy. Pokud by se však stala součástí většího komplexu, celá Letenská pláň by konečně dostala nejen svou opravdovou funkci, ale také adekvátní tvář a charakter. Mnohým se tato úvaha může zdát příliš odvážná a nereálná. To, že po takové instituci momentálně nikdo nevolá, ještě neznamená, že jí není zapotřebí. „*Maximální diversita na minimálním prostoru je jednou z velkých hodnot Evropy*“, říká Milan Kundera. Zachování těchto hodnot, zachování bohatství národních literatur a jazyků etnických enkláv je jednou z důležitých podmínek samotné existence evropského společenství. Domníváme se, že je morální a profesionální povinností českých politiků formulovat společenskou vizi vztahu českého a moravského teritoria k Evropě. Že je jejich povinností definovat stopu, kterou po sobě současná společnost zanechá příštím generacím. Avšak aby ona stopa byla opravdová, aby měla svou skutečnou platnost, každý z nás ji musí učinit sám. Je tedy třeba spojit síly všech lidí této země, kteří v sobě cítí morální zodpovědnost za literární a kulturní dědictví, protože v současném globálním světě už nejde jen o

české teritorium, ale i o dědictví celé spojené Evropy. Evropská knihovna by mohla být jedním ze základních stavebních kamenů této vize. Pokud by totiž taková instituce opravdu vznikla, Praha by se opět dostala do centra Evropy, a to nejen geograficky ale i fakticky. Znamenalo by to vážný krok k návratu České republiky do centra evropského dění. Praha by se stala lákavým místem nejen pro turisty, ale také pro světovou intelektuální špičku. Položení základů k Evropské knihovně je zároveň možné vidět jako vytvoření trvalého kulturního odkazu České republiky Evropě.

Podle Alberta Einsteina je představivost důležitější než informace.⁴ Můžeme se sice domnívat, že informace definuje všechny naše poznatky o světě, ale je to právě představivost, která poukazuje k tomu, co všechno ještě můžeme vytvořit. Smyslem úvahy o nové Národní knihovně je pocit zodpovědnosti za uchování českého literárního dědictví, smyslem úvahy o Evropské knihovně je představa o nalezení společné a smysluplné řeči evropských národů, kde by právě Evropská knihovna vedle Evropského parlamentu měla hrát klíčovou roli. Nová identita evropského prostoru je to, oč tu běží.

3) Milan Kundera, *The Curtain*, 2006

4) www.brainyquote.com/quotes/authors/a/albert_einstein

*ČESKÁ VIZE = deset nejdůležitějších hodnot, na kterých by měla stát budoucnost naší společnosti
KRÁTKÁ (cca 40 řádků, 1 strana A4) ESEJ (sloupek, črta, úvaha, reflexe, komentář, dialog, výzva,
poselství, zpráva, dopis, návod, kuchařka, seznam, grafika...) formulovaná pro závěrečný díl ročního
cyklu diskusí KABINET HAVEL – Úsvit v Čechách, který se uskuteční 19. listopadu 2009 v Brně.*